

Sjećanje i trauma u romanu Črna mati zemla Kristiana Novaka

Culjak, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:387376>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Petra Culjak

Sjećanje i trauma u romanu *Črna mati zemla*
Kristiana Novaka

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Petra Culjak

Matični broj: 0130327230

Sjećanje i trauma u romanu *Črna mati zemla*
Kristiana Novaka

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mario Kolar

Rijeka, 20. kolovoza 2024.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Sjećanje i trauma u romanu „Črna mati zemla“ Kristiana Novaka* izradila samostalno pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Marija Kolara.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

Petra Culjak

Sadržaj

1.	UVOD	1
2.	O PISCU	2
	2.1. Autobiografski tragovi i uporaba kajkavskog jezika.....	3
3.	DEFINICIJA I KONCEPTI TRAUME	5
	3.1. Trauma u djetinjstvu.....	6
	3.2. Fenomen imaginarnih prijatelja.....	7
4.	SJEĆANJE KAO MOST IZMEĐU PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI	9
	4.1. Potisnuto sjećanje	9
	4.2. Utjecaj traumatičnih iskustava na formiranje identiteta i ponašanja.....	10
5.	PSIHOLOŠKA KARAKTERIZACIJA PROTAGONISTA U OKVIRU PROŽIVLJENE TRAUME	12
	5.1. Sakupljači sekundarnog otpada	12
	5.1.1. Kucanje prošlosti na vrata sadašnjosti	13
	5.2. Kako nacrtati ućomas	16
	5.2.1. Sjene legenda i zov druge strane	17
	5.3. Kutije za bijes	21
	5.3.1. Zagrljaj tame	22
6.	ZAKLJUČAK	27
7.	POPIS LITERATURE	28
8.	SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	30
9.	NASLOV I KLJUČNE RIJEČI NA ENGLJESKOM JEZIKU	30

1. UVOD

Roman *Črna mati zemla*, suvremenog hrvatskog pisca Kristiana Novaka utemeljen je na trima ključnim motivima: (1) smrti oca i oblikovanju podsvjesnih i svjesnih misli dječaka Matije Dolenčeca; (2) neobičnim uzastopnim samoubojstvima; (3) konceptu ideje sjećanja u mislima pojedinca i kolektiva. Može se tako samom Novakovom rečenicom: „Um je vješt, ali dobrohotan varalica“ (Novak, ožujak 2023. Facebook profil) sabrati čitava radnja knjige jer su upravo potisnuta sjećanja Dolenčeca oblikovala u osobu kakva je postao te sasvim nenadano se opet javila kada nisu bila ni pozvana. Dolenčec je lik koji predstavlja svojevrsnog stranca koji postaje robom vlastitih misli. Svoj odrasli život živio je gotovo automatizirano i na površini sasvim normalno, a zapravo se potpuno odvojivši od starog sebe. Stari Matija odlučio je ne pamtiti i zažmiriti na svaki mračni dodir prošlosti. No, sve je više postajalo jasnije da se prošlosti leđa ne okreću tako lako i da je njena hladna prisutnost poput sjene, želi biti priznata i sve dok je se ne doživi, manipulira čovjekom bez njegove svjesnosti. U ovom je slučaju sjena bio maleni dječak Matija, zaboravljen između dviju rijeka, tiho lupkajući na srce odraslog Matije uz molbu da ga osjeti, probudi i prizna. Negdje u snovima i samotnim trenucima čuo se njegov vrisak u tamnu zemlju i došlo je vrijeme da ga čuje cijeli svijet.

„Bio je to jeziv svijet pun satova i neizgovorenih riječi, pa samim time i pun poniženja i poraza. Učinilo mu se da jasno vidi dječaka koji ga gleda iz daljine, stojeći na snježnom polju u neko rano jutro i šapće: – Dojšo si po mene?“ (Novak 2017: 83). Iznimno se teško suočiti s osobnim traumama, posebice kada one sprečavaju lakoću stvaranja i održavanja odnosa s važnim ljudima u životu, prožimaju svaku sekundu dana i ne dozvoljavaju rast sve dok ih se ne pogleda u oči. Ovaj roman naglašava važnost izdizanja nad traumama i stoji kao dokaz da je čovjek snažniji od tame prošlosti koja ga grabi.

Ovaj rad bavi se temom sjećanja i traume u Novakovoj *Črnoj mati zemli*. U prvom ukratko prikazujem Novakovu biografiju, a zatim definiram pojmove traume i sjećanja. U glavnom se dijelu rada bavim pojmovima potisnutog sjećanja i dječje traume, a u potpoglavljima konkretnim primjerima iskazivanja posljedica traume uz pojašnjavaње događaja koji su prethodili njezinoj pojavi iz triju poglavlja knjige.

2. O PISCU

Pisac, jezikoslovac te bivši reprezentativac Republike Hrvatske u karateu, Kristian Novak, rođen je 14. svibnja 1979. godine u Baden – Badenu u Republici Njemačkoj. Nedugo nakon očeve bolesti i smrti, Novakova obitelj nastavlja život u malom međimurskom selu Vrhovljan te on svoje srednjoškolsko obrazovanje nastavlja u čakovečkoj gimnaziji. Potom, ovaj Vrhovljanin 1997. godine upisuje Pravni fakultet u Zagrebu, no ubrzo shvaća da je bavljenje jezikom, ljudskom misli i umjetnošću put koji ga privlači te odlučuje upisati germanistiku i kroatistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na istom je fakultetu i doktorirao na poslijediplomskom doktorskom studiju lingvistike. Svoju prvu knjigu, roman *Obješeni*, objavio je 2005. godine, a slijedili su romani *Črna mati zemla* (2013.), *Ciganin, ali najljepši* (2016.) i *Slučaj vlastite pogibelji* (2023.). Od 2012. do 2021. godine predavao je predmete vezane uz morfologiju, tvorbu riječi i sociolingvistiku na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Rijeci, a nakon toga prelazi na Odsjek za germanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje je danas izvanredni profesor.

Za roman lika, *Črna mati zemla*, Novak je osvojio Nagradu T-portala 2013. za roman godine, čemu svakako u prilog ide i ogromna zainteresiranost čitatelja za ovo djelo. O samom uspjehu ovog psihološkog romana s natruhama naturalizma i ostalih različitih stilova govori i činjenica da je prema romanu napravljena jedna od najpopularnijih predstava Zagrebačkog kazališta mladih (redateljica Dora Ruždjak Podolski), koja je osvojila više nagrada. Sam je dokaz za to velika gledanost objavljene istoimene predstave na T-portalu od gotovo 20 000 ljudi te simultano provođenje audicija u Međimurju za film 2020. godine. Dobitnik je i nagrada „Ksaver Šandor Gjalski“, „Fran Galović“ te dvostruki dobitnik nagrade „Booktiga“.

Fantastičan niz izrazito popularnih predstava nastavljen je 2017. kazališnom adaptacijom *Ciganina, ali najljepšeg* u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu (redatelj Ivica Buljan), a na kazališnim se daskama, i to Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu, tek nekoliko tjedana nakon objave u obliku knjige pojavio i roman *Slučaj vlastite pogibelji* (redatelj Ivan Plazibat). O uspješnosti predstave govore ovogodišnje osvojene nagrade na 34. *Marulićevim danima*, gdje je redatelj Plazibat osvojio nagradu za najbolju dramaturgiju i režiju, dok je Ljubomir Kerekeš nagrađen za najbolje glumačko ostvarenje.

S obzirom na sve nabrojeno, očita je Novakova važnost kako u modernoj hrvatskoj književnosti, tako i u popularizaciji kazališne scene na našim prostorima. Svojim djelima zaslužen je mjesto u vrhu hrvatske umjetnosti jer dopušta da „...odgovor na pitanje o čemu

je riječ u priči više ne pripada njemu, već svakom od onih koji su dopustili da ih takne, da im se dogodi“ (Novak, u: Česi 2023).

2.1. Autobiografski tragovi i uporaba kajkavskog jezika

U intervjuu s Tanjom Tolić (2014), na pitanje je li on pisac iz traume, odgovorio je da njemu pisanje ima terapijski učinak, pomaže mu da osvijesti pitanja koja ga muče, iako možda neće odmah dobiti odgovor na njih. Spominje i da sam kao mali dječak, nakon što je izgubio oca, dugo nije bio svjestan što znači da tate više nema. Kako mu je otac radio u inozemstvu, njegova povremena odsutnost bila je normalna, no trenutak kada je postalo jasno da se više neće vratiti za malo je dijete teško objašnjiv, upravo kao i za protagonista romana. Također spominje bol i osjećaj krivnje što mu je otac mrtav i samim time potvrđuje koliko je sebe unio u ovaj roman, pa mu je tako i ideja radnje spontano ušla u stvaralaštvo: „Nije mi pala na pamet. Spotičem se o nju od djetinjstva“ (Novak, u: Tolić 2014). „Premda roman *Črna mati zemla* ne treba čitati kao Novakovu autobiografiju, žanrovsku, psihološku i filozofsku igru između istine i laži dodatno pojačava (transtekstualna) spoznaja da je autor filolog, znanstvenik i kao takav tragač za objektivnom istinom, ali i pisac kreator izmišljenih priča“ (Matek 2016: 47).

Međimurski likovi u romanu govore zavičajnom kajkavštinom. Novak o upotrebi kajkavskoga u jednom intervjuu na *Modernim vremenima* napominje da „kajkavski ima veliki kapacitet za konflikt i komično, to je svakome jasno. Ali za mene ima još i veći kapacitet za ozbiljnu emociju, pa i tragiku“ (Novak 2013.). Na kraju knjige dodan je glosar kao pripomoć za čitatelje koji nisu iz kajkavskog govornog područja, no velika popularnost romana (do sada je objavljeno više ponovljenih izdanja knjige) dokazuje da je kajkavski izuzetno dobro prihvaćen. Svakako je bitno naglasiti da je Novak iznimno dobro prikazao mjesne govore, što je i logično s obzirom na njegovo podrijetlo, pa su istinsku, međimursku crtu, likovi dobili upravo zbog načina izražavanja na specifičnom, njima svojstvenom govoru, a to je također i jedan od autobiografskih elemenata ove knjige.

Novak je poput Matije Dolenčeca Međimurac i dolazi iz sela koje svakako svoj izgled gradi na temeljima već postojećih sela: „Selo opisano u romanu *Črna mati zemla*, naravno nije Sveti Martin na Muri, ali svakako postoji jedna zajednička crta. Uz ljepotu i pitomost, postoji jedan gotovo nečujni niski prizvuk divlje i nepripitomljene prirode, one koja će se zauvijek otimati čovjeku. To mjesto ne možeš voljeti ako si gluh za takve niske tonove“ (Novak, u: Timko 2018). Naravno, uočljivi autobiografski elementi su i rad roditelja u Njemačkoj, starija sestra koja mu je najveći književni kritičar, ljubav glavnog lika prema pisanju te baka koja je

pričala usmene predaje. Posljedično, autobiografski elementi nisu mogli izostati te na svojevrsan način samo otvaraju nove vidike istraživanja romana.

Novak je ovaj roman pisao usporedno sa svojim doktoratom te je urednik Lokotar (2013) istaknuo koliko je lako bilo primjetljivo da ga je upravo istraživački rad kosio u ostvaraju romana bez pretjeranih digresija i opširnih pojašnjavanja. Uz nekoliko niti vodilja, Novak je ipak uspio uklopiti i znanstveni diskurs u temelje romana. Djelo je posvetio svome ocu te je uočljiv i taj veliki utjecaj očinske figure i na samog Dolenčeca. Zanimljiva je činjenica da je zapravo treći dio romana prvotno imao naziv *Črna mati zemla*, no taj naslov se toliko dopao uredniku Lokotaru da su se, uz rizik da dijalektalni naziv možda odbije ponešto čitateljstva, odlučili postaviti ga kao naslov čitave knjige.

Uz poneke autobiografske značajke, Novak je oblikovao djelo tako što je morao „pretumbavati, svaku misao elaborirati, svaku imenicu precizirati...“ te je od samog početka tvrdio da „roman bez kajkavskoga nije mogao...“ (Novak, ožujak 2023. Facebook profil), na čemu su mu Međimurci izuzetno zahvalni, kao i na tome što ostali Hrvati mogu biti „jolni“ na kvalitetu njegova stvaralaštva jer je Novak, „bauk i bogme“, međimursko „dete“.

3. DEFINICIJA I KONCEPTI TRAUME

Traumatski događaj je definiran kao iskustvo koje predstavlja prijetnju zdravlju i/ili dobrobiti osobe, izaziva strah od ozljede, vlastite smrti ili smrti bliskih ljudi, nadmašuje osobne mehanizme suočavanja, ometa funkcioniranje osobe te upućuje da je svijet nekontrolirano i nepredvidivo mjesto (Cordon i sur. 2004: 104). Čovjek se u svakodnevnim situacijama suočava s određenim teškoćama za koje treba više ili manje snage, no često se životne situacije ispostave izrazito stresnima, nepredvidljivima ili čak nepodnošljivima. Bojati se vlastite budućnosti jer je prošlost dokazala mogućnost patnje izrazito je težak način života i dokaz da osobna trauma ima moć oblikovati pojedinca. „Trauma se općenito može definirati kao snažno iskustvo naglih ili teško shvatljivih događaja, pri čemu reakcija na te događaje često dolazi kasnije u obliku nekontroliranih, ponavljajućih pojava poput halucinacija i drugih nametljivih fenomena“ (Caruth 1996: 24). Čovjekov um pribjegava različitim obrambenim mehanizmima kako bi se nosio s novonastalom situacijom i što lakše podnio težinu nanesene štete. Uslijed doživljaja traume, tijelo pojedinca je pod iznimnim stresom, što dakako ima utjecaj na promjene u mozgu, pa se tako suzbija rad hipokampusa. Taj je dio mozga bitan za stvaranje autobiografskog pamćenja koje je kodirano u implicitnom, senzomotornom obliku. Takva sjećanja su oslobođena konteksta, pojma prostora i vremena unutar kojih su nastala te ih je teško i gotovo nemoguće pretočiti u riječi (van der Kolk 2014: 69). Pojedinač postaje izložen i intruzivnim sjećanjima koja stvaraju neugodnost u svakodnevnim aktivnostima, podsjećajući pojedinca da ima određene nerazriješene tjeskobe.

„Mnogi neurobiolozi naglašavaju da se sjećanja na traumu i druge uznemirujuće životne događaje pohranjuju u pogrešnoj vrsti memorije. Umjesto da budu pohranjena u eksplicitnoj ili narativnoj memoriji (koja je svjesna, povezana s drugim iskustvima) ona se pohranjuju u implicitnoj ili nedeklarativnoj memoriji, gdje se nalaze emocije koje zatim mogu biti potaknute u situacijama koje podsjećaju na traumatski događaj“ (Shapiro i Forrest, u: Omeragić, Hasanović 2018: 286).

Emocije, posebno one povezane s traumatskim stresom, uzrokuju da se neke osobe koje su doživjele traumatsko iskustvo mogu dosjetiti samo određenih dijelova tog iskustva, što zatim rezultira fragmentarnim ili intruzivnim sjećanjima. Nehotično dosjećanje definirano je kao pojava koja se javlja kada izloženost određenom podražaju uzrokuje dosjećanje na prethodna iskustva bez svjesnog napora. Postoji mogućnost da pojedinac ovdje pribjegava svojevrsnom samoizlječenju, prisjećajući se ili sanjajući u odsutnosti opasnosti, pomoći će osobi da na neki način ugasi uvjetovane emocionalne reakcije ili će pak više prisebno razložiti traumatično

prošlo iskustvo (Myers i sur., u: Zec 2022: 13). S druge strane, izbjegavajući simptome posttraumatskog stresa, poput izbjegavanja misli, osjećaja ili situacija koje podsjećaju na traumatski događaj, čovjeku pomažu s regulacijom djelovanja emocionalnih sjećanja. Osobe koje češće koriste strategije izbjegavanja ili disocijacije osjećaju više razine uznemirenosti u usporedbi s osobama s manjom sklonosti izbjegavanja podražaja sličnih traumatskom iskustvu (Koopman i sur., u: Zec 2022: 13). Dolenčec je svoju traumu nastojao izbjegavati, potisnuti i zaboraviti je, no kada je ona bila spremna razotkriti se, snaga njegove uznemirenosti bila je izrazita te ga je čekao dalek put oporavka.

3.1. Trauma u djetinjstvu

Trauma kao nagli događaj nadvladava pojedinčevu sposobnost da shvati vlastite osjećaje i da se prilagodi situaciji, što izaziva različite probleme, posebice kod djece. Iako neki događaj može biti trenutani i kratak, dijete ima tendenciju emocionalno se nositi s njime još dug period. Djeca zadržavaju neizbrisivo sjećanje na traumatske događaje kojih se u odraslijoj dobi sve više prisjećaju, često neverbalno, ali vidljivo kroz igru ili neobjašnjivo ponašanje prilikom dodira s pojmovima bliskim njihovoj traumi. Kasnije traumu mogu probuditi određeni zvukovi, mirisi ili prizori koji ih neobjašnjivo preplaše i aktiviraju sjećanje na traumu. Iznimno je zastrašujuće mladom umu kada se prošla sjećanja prikazuju kao sadašnjost, što rezultira naglim povlačenjem ili silnim uznemiravanjem. Djeca tako, ne znajući se nositi s doživljenim, čvrsto izbjegavaju svaki podražaj povezan s traumom, osobito iz straha da će se ponoviti. Usto troše velike količine energije na reguliranje vlastitih osjećaja, trude se racionalizirati i razaznati prošlost od sadašnjosti.

„Kad bi infantilni doživljaji, analizom istjerani na danje svijetlo, svaki put bili i istiniti, imali bismo osjećaj da se krećemo sigurnim tлом; no kad bi se oni svaki put krivotvorili, razotkrivali kao izmišljotine, kao fantazme bolesnika, morali bismo napustiti to podrhtavajuće tlo i spasiti se na nekom drugom. Ali nije tako, ni onako, već se dokazuje takvo stanje stvari, da su dječji doživljaji – koji su analizom izgrađeni ili ih se osoba prisjeća – jednom bez sumnje lažni, ali zato drugi put isto tako pouzdano točni, te da su u najvećem broju slučajeva izmiješani od istinitog i lažnog“ (Freud 2000: 388).

Koliko god teško bilo razlikovati stvarne događaje od lažnih, činjenica da i samo dijete ne može to razaznati još više doprinosi težini osjećaja traume. Čineći to nesvjesno, dijete se utapa u vlastitim stvarnim, izmijenjenim, intruzivnim, pa možda čak i lažnim sjećanjima. Osobna trauma sve češće zaokuplja bezbrižno djetinjstvo; čak je i igra teška za djecu koja se zatvore u

sebe ili u svemu vide prijetnje, pa se radije okreću samoći i igrama koje samo oni razumiju, kao što to čini i protagonist Novakova romana. Doduše, djetetovo reagiranje na traumu iznimno ovisi o njegovu karakteru i temperamentu, pa će tako neka djeca slabije reagirati na teške traumatične događaje, dok će neka i slabe traume doživljavati kao jake. Djecu će tištiti sjećanja, iako roditeljima to neće biti sasvim jasno jer smo u odrasloj dobi skloniji zatomljivanju teških situacija, te će tako zahtijevati i trebati potporu i razumijevanje. Iznimno je važno dati djetetu do znanja da je njegova trauma viđena i da se ne treba bojati podijeliti svoje strahove. Za dijete koje je izgubilo voljenu osobu važno je jasno mu i jednostavno objasniti značenje smrti i način na koji se postupilo s tijelom preminule osobe. Dijete treba stvoriti unutrašnju prilagodbu na to da nekoga više neće biti te nakon toga mora nastaviti s aktivnostima primjerenima za njegovu dob. Primjer djetetova (Matija Dolenčec) neshvaćanja da mu je otac mrtav nalazimo u Novakovu romanu: „Teško to mogu danas objasniti, ali za mene je bilo neshvatljivo da je [otac] prestao postojati kada smo zakopali onaj ormar. Možda bih i shvatio da mi je netko rekao izravno. Tvoj otac je prestao živjeti nakon što su mu otkazali svi vitalni organi” (Novak 2017: 132). Dolenčec nije uspio ispuniti nijedan od ova tri elementa za zdravo nošenje s traumom zbog nedostatka pomoći okoline te težnje majke da joj dijete bude ono staro, nevino dijete koje se neće bojati zakoračiti u svijet odraslih.

3.2. Fenomen imaginarnih prijatelja

Jedan od ključnih motiva romana je šutnja jer intenzivira traumu glavnoga lika i vodi ga do sindroma potisnutoga sjećanja u odrasloj dobi. Psihijatrica Lenore Terr istraživala je verbalno iskazivanje o događajima traume kod 20-ero djece te zaključila da djeca ispod dvije i pol godine nisu uspjela verbalno iskazati događaje, ali se njihovo sjećanje na njih iskazivalo u načinu na koji su pristupali igri. Djeca su imala specifične strahove povezane s traumatskim događajima i mogla su u svojoj igri nevjerojatno precizno reproducirati te događaje. Na primjer, dijete koje je bilo seksualno zlostavljano tijekom prve dvije godine života, s pet godina nije se moglo sjetiti ni imenovati dadilju. Štoviše, poricalo je bilo kakvo sjećanje na zlostavljanje. Ipak, u svojoj igri ponovno je prikazivalo scene koje su točno replicirale čin zlostavljanja. Ovaj izrazito vizualni i izvedbeni oblik pamćenja, koji je uobičajen kod male djece, čini se da se također aktivira kod odraslih u situacijama ekstremnog straha (Herman 1993: 28). Dijete se u počecima sa svojom traumom nosi svojevrsnom igrom, na jednostavan način materijalizira svoju bol pokušavajući igračkama prikazati proživljeno, crtajući jezive prizore ili pak zamišljajući onoga Drugoga koji je manifestacija traume.

U Dolenčecovoj šutnji i samoći pojavljuju se imaginarni (ne)prijatelji Hešto i Pujto, nadnaravna bića koja su zapravo utjelovljenje straha petogodišnjeg dječaka. Oni su stvoreni i imenovani onomatopejski prema zvucima koje je baka proizvodila tjerajući kokoši u kokošinjac (*heš to, puj to*, u okvirnom prijevodu na standardni jezik: ostavi to, odlazi). Stvaranje imaginarnih prijatelja često je u dječjem svijetu, no u ovom slučaju Hešto i Pujto nisu nastali samo zbog potrebe usamljenog dječaka za društvom ili da bi preuzeli krivnju za njegove nepodopštine. Oni predstavljaju njegov unutarnji nemir i strah pa se tako i u priči uvijek pojavljuju iz tame, poput sjene boli koju je Dolenčec skrivao u sebi. Sve nepodopštine za koje je Dolenčec krivio svoje imaginarne prijatelje lako je na temelju vlastitog zapažanja pripisati upravo njemu samom. Djetetu je teško razlikovati ono što čini sam i vanjski svijet te „pomoću imaginativnih igara, sanjarenja i snova prilagođava stvarnost vlastitome ja“ (Špiranec 2013). Imaginarni su mu prijatelji omogućili distanciranje od mučnih stvari čijih je bio sudionik te je tako poprimio dvostruke osobnosti, odnosno već je tada počeo izmjenjivati stvarnost i pribjegavati lažima: „Bio sam mnogo djece, a u meni je bilo samo malo djetinjstva“ (Novak 2016: 176).

4. SJEĆANJE KAO MOST IZMEĐU PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

„Model žaljenja (tugovanja) sastoji se od pet stadija – poricanje, ljutnja, pregovaranje, depresija i prihvaćanje – koji čine okvir koji nam pomaže naučiti živjeti s gubitkom voljene osobe. Oni su alati koji nam pomažu prepoznati i razumjeti ono što osjećamo. Međutim, ti stadiji nisu nužno redosljedne faze koje svatko prolazi u procesu žalovanja. Neki ljudi ne prođu kroz sve stadije, niti ih prolaze u zadanom redosljedu” (Kübler-Ross i Kessler 2005: 7). Petogodišnji Dolenčec prolazi kroz navedene stadije žaljenja, ali posljednji stadij prihvaćanja kasnije biva ometen samoubojstvima koja stavljaju dodatan teret na njegovu psihu, što uzrokuje potiskivanje sjećanja vlastitog djetinjstva i krajnje suočavanje s traumom tek u tridesetim godinama.

„Ideja nesvjesne motivacije izvedenica je koja nudi objašnjenje pukotina i iskrivljenja u našoj svijesti. Tu je hipotezu, koja daje sklad mentalnim kao i podacima o ponašanju koji bi inače djelovali neskladno, prvi sustavno proučavao Sigmund Freud. Uočio je da omaške u govoru i pisanju, pogreške u pamćenju, smušene radnje i druge pogreške na dubljoj razini ne moraju biti slučajne već nesvjesno namjeravane“ (Mollon 2006: 9).

Introspekcijom čovjek je u mogućnosti, uz psihoanalitičko poticanje, približiti se vlastitim donekle skrivenim mislima i željama iz nesvjesnoga. Ostaje na osobi da odluči posvetiti pažnju nečemu što je uznemiravajuće i tako to osvijestiti. Aktivirajući stara sjećanja namjerno ili slučajno, onaj koji je proživio traumu svakako će jednom u životu biti suočen s njenim posljedicama.

4.1. Potisnuto sjećanje

Freudova spoznaja da „se neki sadržaji svijesti mogu odbacivati ili izbacivati iz svijesti, no oni se, u prikrivenu obliku, ponovno pojavljuju kao snovi, simptomi, govorne omaške, nezgode ili preuveličane karakterne osobine...“ (Mollon 2001: 57) jasno dokazuje da događaji koji se pohranjuju kao sjećanja uvijek imaju tendenciju dospjeti na površinu. Jasno je da sjećanja koja postaju nedostupna svjesnom dijelu uma ostaju pohranjena nesvjesno.

„Freud i kasniji psihoanalitičari često su opisivali razne načine na koje ljudska bića pokušavaju od sebe sakriti emocionalnu istinu. To su mehanizmi obrane u koje se ubraja potiskivanje (protjerivanje iz svijesti), projiciranje (pridavanje neželjenog aspekta vlastite osobnosti drugoj osobi), racionalizacija (smišljanje lažnih objašnjenja vlastite motivacije), cijepanje (zadržavanje kontradiktornih stavova ili osjećaja o odvojenim dijelovima svijesti),

manična obrana (načini nijekanja depresije) i mnoge njihove suptilne varijacije“ (Mollon 2006: 18).

Doista je zastrašujuće to što čovjek ne zamjećuje drugu stranu svoje nutrine zbog određenih potisnutih sjećanja te je iznimno teško dozvoliti suočavanje s vlastitom drugosti. Čovjek je spreman posegnuti za svakakvim obrambenim mehanizmima kako bi se zaštitio od direktnog doticaja s onim neželjenim.

„Nesvjesno se izražava isključivo kroz predodžbu stvari – trag sjećanja koji ostaje od opažaja koji preplavljaju psihi. Ti su ostaci sjećanja prema Freudu prije svega vizualnog i auditivnog karaktera. Predsvjesnom je nasuprot tome na raspolaganju dvostruki karakter označavanja, koji uz predodžbu stvari uključuje i predodžbu riječi. Tragovi sjećanja se ne mogu izravno dozvati u svijest, već je potreban neki posrednik koji će ih dozvati u svijest. A to je predodžba riječi, koja predodžbu stvari oslobađa afektivnoga naboja koji donosi traumatski šok. Stoga primjena jezičnih predodžbenih zakonitosti lišava ostatke sjećanja afektivnog i osjećajnog sloja koji ih obavija. Sjećanja vezana uz predodžbe riječi koje ih prazne od afektivnoga naboja omogućuje im ulazak u svijest, gdje postaju sastavnim dijelom spoznajnih procesa koji su za Freuda udaljeni od opažanja“ (Mijatović 2009: 158).

Zanimljiv je trenutak kada Dolenčec laže da prepoznaje situacije sa slika koje mu je Dina donijela, a zapravo je u pitanju popunjavanje rupa u sjećanju nekim svakodnevnim situacijama koje bi se mogle činiti logičnima i istinitima. Na tako jednostavnom primjeru vidljivo je Dolenčecovo pribjegavanje lažnim sjećanjima, dok su ona potisnuta tek morala dobiti svoj pravi oblik.

4.2. Utjecaj traumatičnih iskustava na formiranje identiteta i ponašanja

Žrtve psihološke traume često se suočavaju sa žaljenjem zbog onoga što su doživjeli, ali i onoga što nisu. Djetinjstvo im je bilo na svojevrsan način oduzeto, bili su prepušteni suočavanju s različitim podsjećanjima na traumu te su se često ponašali neobjašnjivo kako sebi, tako i okolini. Kada se suoče s činjenicom da nisu u mogućnosti promijeniti učinjeno, ojačaju ili padaju u stanje melankolije i anksioznosti. Izloženost dugotrajnim traumatskim iskustvima u djetinjstvu dovodi do produženja i učvršćivanja emocionalnih stanja straha i tuge, kao i do pojačanog korištenja određenih obrambenih mehanizama koji sudjeluju u oblikovanju specifičnih kliničkih slika anksioznih stanja (Bonevski i sur. 2018: 387). Jedan od najstrašnijih načina nošenja s traumom često je pokušaj samoubojstva ili pak samo njegovo odobravanje. Žrtva traume toliko je iscrpljena da više ne uspijeva vidjeti izlaz iz zatvora svojih misli te tako

opravdava mogućnost podizanja ruke na sebe, što će i biti slučaj kod žrtava samoubojstava u Novakovu romanu: „Obično ljudi misle da se mora poklopiti niz okolnosti da bi se čovjek ubio. – A to je tak lefko. Sam mauraš malo časa ostati saum“ (Novak 2017: 221). Obično ono što se skriva u dušama nesretnih ljudi zahtijeva samo mali korak do zadnje provalije života. Žrtve traume nastoje na najlakši način okončati svoju patnju, jednostavno ne žele više osjećati bol i pribjegavaju dugoročnom rješenju postajući gubitnicima života.

„Suočavanje s očajem donosi, barem privremeno, povećan rizik od suicida. Za razliku od impulzivnog samouništenja u prvoj fazi oporavka, suicidalne misli pacijenta u ovoj drugoj fazi mogu proizaći iz mirne, ravnodušne i naizgled racionalne odluke da odbaci svijet u kojem su takve strahote moguće. Nagrada tugovanja očituje se kada preživjela osoba odbaci svoj stigmatizirani identitet i odvaži se nadati novim odnosima u kojima više nema ništa za skrivati” (Herman 1992: 139).

Žrtva se tako upušta u filozofske rasprave o pravu na samoubojstvo te je ovdje nužno pokazati da ima nekoga tko stoji iza nje, uvesti je u svijet brige za druge kako bi i sama počela uviđati vlastitu vrijednost. Važna je razlika i u tome da su žrtve koje su svoju traumu doživjele u ranijoj dobi spremnije na drastično pribjegavanje ovisnostima, depresiji i suicidu, dok se kasnije traume reguliraju više s racionalne strane, gdje već odrasla osoba teži suočavanju s traumom na zdravije načine. Novakov roman *Črna mati zemla* savršeno opisuje živote pojedinaca koji sa svojim osobnim traumama nisu uspijevali živjeti, pa su tako izvršili suicid, dok je Dolenčec svoju traumu racionalizirao u odraslijoj dobi te se tako uhvatio u koštac s njom ipak prije nego mu je već gotovo uništila život.

5. PSIHOLOŠKA KARAKTERIZACIJA PROTAGONISTA U OKVIRU PROŽIVLJENE TRAUME

Ono što je Dolenčec doživio u svom djetinjstvu u psihologiji se naziva složenom traumom. Bio je izložen višestrukim traumatskim događajima koji su na njega ostavili kratkoročne i dugoročne posljedice. „Složeno traumatsko izlaganje odnosi se na djetetovo doživljavanje višekratnih traumatskih događaja unutar kruga skrbnika, tj. u onoj socijalnoj okolini za koju se pretpostavlja da bi trebala biti izvor sigurnosti i stabilnosti u djetetovu životu“ (Cook i sur. u Profaca, 2009: 65). Dolenčec je u vlastitom selu doživio iznimno stresne situacije te je uz to nailazio na osuđivanje i odbacivanje svojih sumješтана, što je dodatno remetilo njegovo psihičko zdravlje. Uz odbacivanje okoline, Dolenčecova je složena trauma pravi pokazatelj koliko boli stane u malo srce dječaka. „Tvoja duša i duša tvoga oca se poznaju od ranije... postoje ljudi koji umiru više puta tijekom života. Ti si jedan takav“ (Novak 2017: 179). U svijetu suprotnosti, uz ogromnu količinu boli, naposljetku je moralo doći i do ponovnog rođenja duše koja se pomirila sa svojom prošlošću.

5.1. Sakupljači sekundarnog otpada

Prije prvog poglavlja knjige nalazi se proslav koji je oblikovan upravo u maniri znanstvenog jezika, gdje se objašnjavaju događanja vezana uz osam slučajeva suicida koncem lipnja 1991. godine u neimenovanom selu gornjeg Međimurja; nabrajaju se pokojnici te se iznose različite teorije ostalih sumješтана koje su mogle dovesti do ovakvog naglog i uzastopnog rasta samoubojstava. Poneke od tih teorija sasvim su logične i lako objašnjive, no neke u sebi sadrže i nadnaravni karakter. Nijedna od tih teorija nije bila sasvim prikladna, sve dok na adresu doc. dr. Dubravke Perković koja je ovaj slučaj i istraživala, nije pristigao rukopis potpisan inicijalima M. D., koji je na svjetlo iznio sasvim novi element uzroka suicida. Tim pismom M. D. je ustvari potanko opisao svoja dvadesetak godina zakopana sjećanja. Ovdje započinje dijagnoza Dolenčecove duboko zakopane traume, ali i traume čitavoga sela: „[...] nišči ne zeme f pamet ka ima toto bolest, ftrgne se nekaj v njemu i onda se [...] zakole. Dok se je zaklo jedan človik, to je bila njegova bolest. Dok ih se je zaklalo štiri ali pet, to je bila bolest cejloga sela“ (Novak 2017:13). Strah se uvukao u kosti stanovnika nakon traumatičnih gubitaka sumješтана, a posebice je oblikovao malenoga Matiju.

Dolenčecovim odlaskom u Zagreb dogodio se svojevrsni rez između starog i novog života, uz tendenciju zaborava starog. Dolenčec jasno naglašava da vlastiti opstanak ne bi bio

moću da nije potisnuo prošlo zlo i uvio se u maglu laži te pokušao sam sebe uvjeriti u iste i nastaviti živjeti.

„Nakon što je djetinjstvo potisnuo u tamu vlastite podsvijesti, Matijina potreba za iscjepljenjem i oslobođenjem od osjećaja krivnje sublimirana je kroz njegov odabir spisateljske karijere, pa potreba za pričanjem vlastite priče potiče Matiju na to da dugotrajan i bolan proces prisjećanja započne kroz pripovijedanje tuđih izmišljenih priča“ (Matek 2016: 46).

5.1.1. Kucanje prošlosti na vrata sadašnjosti

Nakon što pojedinac doživi određenu traumu te ju želi osvijestiti, najteži je korak krenuti u analizu same traume, a Dolenčec je introspekcijom sastavio spis vlastite istine. Najčešći oblik kojim se trauma manifestira upravo su snovi.

„Povratak traumatskog iskustva u snu nije znak direktnog iskustva, već pokušaj prevladavanja činjenice da to iskustvo nije bilo izravno, pokušaj svladavanja nečega što nikada nije bilo potpuno shvaćeno. Budući da preživjeli nije u prošlosti zaista upoznao prijetnju smrti, prisiljen je neprekidno suočavati se s njom iznova. Za svijest, čin preživljavanja, kao iskustvo traume, predstavlja neprekidno suočavanje s nužnošću i nemogućnošću razumijevanja prijetnje vlastitom životu. Budući da um ne može izravno suočiti mogućnost vlastite smrti, preživljavanje postaje za čovjeka, paradoksalno, beskonačan svjedok nemogućnosti življenja“ (Caruth 1996: 75).

Dolenčecova partnerica Dina bila je prisutna u trenucima njegova bunila i shvaćala je da postoji druga strana njegove ličnosti koju nikako nije uspijevaio podijeliti s njom. Čini se tako da je ispočetka prihvaćala i njegove čudne ispade ljutnje, pa i trenutke kad se povlačio u sebe. No, prolaskom vremena i kako je veza postajala ozbiljnija Dina je morala otkriti i tu drugu stranu. „Počelo je s noćnim morama... nije razumio svoje ružne snove, iako je slutio da u njima ima sustavnosti, neke izopačene logike i svijetu skrivene istine... ponekad je, još u bunilu, znao mrmljati: 'Evo, tu su, našli su me'“ (Novak 2017: 38).

Ovo je poglavlje napisano u trećem licu te govori iz fokalizacije mladog pisca koji doživljava književnu blokadu – gotovo dvije godine radi na knjizi koja će naposljetku, prema prvim čitanjima i kritikama bliskih prijatelja, postati potpuni promašaj. Usto se retrospekcijom prikazuje i ljubavni odnos s djevojkom Dinom koja se našla u situaciji da je njen partner „...sve više postajao dijelom predmetnoga svijeta umjesto svijeta osoba, dijelom onoga svijeta s kojim se često sudarala kada je još napola bila u svijetu sna“ (Novak 2017: 52). Naime, Dina je u Dolenčecu sve više primjećivala njegovo laganje o događajima iz djetinjstva, česte izmjene u

već ispričanim događajima i stalan bijeg od ikakvih pitanja o dječjačkoj dobi i rodnom kraju. Nakon nekog vremena Dina razotkriva njegove laži te prekida vezu upravo zbog njegove nemogućnosti da joj pokaže pravog sebe. Zanimljivo je i to što se Dolenčec branio uvijek nekom iskrivljenom stvarnošću, pa je tako znao govoriti o mjesječarenju, izmišljao bi dječje nestašluke koji nisu zvučali toliko strašno kako bi popunio praznine u sjećanju i zvučao vjerodostojno. Pokušavajući umanjiti traumu koje se gotovo nije ni sjećao, krio se lažima koje su mu izgledale prikladnima. S vremenom se javlja i pitanje je li Dolenčec uopće sposoban govoriti istinu, posebice kada dolazi do izmjene tuđih sjećanja, pa tako i Dininih. Također je znao izazvati strah u Dini kada ga je vidjela kako udara po jastuku klečeći na podu, a drugom rukom čvrsto prekriva usta i nos susprežući riječi. Uskoro i sam uviđajući kakav je čovjek postao Dolenčec je

„promatrao sebe kako postaje lešinarom, sakupljačem sekundarnog otpada. Priznao si je da nije bio ništa drukčiji nego Pajdo koji se sa svojom ekipom već mjesecima muvao po kvartu. Takvi nemilice eksploatiraju otpad iz tuđih života, iskorištavaju sve što im dođe pod ruku i nije ih briga čiju će žrtvu staviti na pijedestal, čiju će sramotu razviti kao zastavu i ismijati. Nije ih briga za ljude kojima su uzeli, prokleti bili sakupljači sekundarnoga otpada. Njihova pasivna bezobzirnost, njihova bezbrižna drskost“ (Novak 2017: 64).

Nakon prekida s Dinom, Dolenčec je krenuo u potpuno samouništenje, prepustio se svojim lažima, upuštao se u razgovore za koje je već imao predodređene odgovore, pao je u stvaralačku krizu, a tragovi prošlosti pomalo su se približavali.

„Ugledam crnu zemlju na tenisici, kao onda kad smo se šetali kraj nasipa i znam da je to povezano s očima muhe, ali nemam pojma što to sad znači. Onda drugi dan vidim starinsku drvenu igračku, neku potpunu bezvezariju i budem bijesan, a da ne znam zašto. Moja sva sjećanja su takva. Potrgana. Zato smišljam priče“ (Novak 2017: 59).

Dolenčec je sve češće osjećao čudnu prisutnost ljudi koji bi ga pratili, posezao bi za čitanjem riječi unatrag bez nekog svjesnog objašnjenja i padao u neko halucinativno stanje ne znajući što se zbiva. Zatim se pokoren neuspjehom svojeg romana i propalom vezom jedne noći opija te odlazi starijoj sestri gdje oni polako otvaraju teme njihove prošlosti te ga upućuje na razgovor s njenim prijateljem koji je bivši psiholog kako bi možda olakšao dušu. Sestra mu pokušava opisati scene iz djetinjstva kada je stvarao crteže prepune brutalnih scena sakaćenja i smrti, koje bi zatim nosio na očev grob. Spominje kako je često pričao sam sa sobom, prestao jesti, bojao se svega, noću bi pišao u krevet. Imao je ozljede po tijelu, bacao bi kamenje na ljude, palio stvari i bježao od kuće.

„Izbjegavanje ili psihološko otupljivanje pokazuje kako dijete nastavlja ograničavati ili regulirati svoje osjećaje u pokušaju kontroliranja dojmova koji se stalno vraćaju. Djeca tada počinju izbjegavati određene misli, lokacije, konkretne pojave, ljude i ponašanja koji ih podsjećaju na traumatski događaj. Povećana pobuđenost, pak, uključuje poremećaje spavanja, razdražljivost, ljutnju, teškoće s koncentracijom i drugo“ (Pynoos i sur., u: Profaca 2009: 58).

Sve su to tipični znakovi kod djece koja su preživjela traumu. „Kod djece izložene traumatskom iskustvu dolazi do poremećaja u funkcioniranju hormonalnih sustava, kao što je hipotalamičko područje, koje ima ključnu ulogu u stresnim situacijama. Autonomni živčani sustav pobuđen je i ta pobuđenost dovodi do povećane hiperaktivnosti i iritabilnosti, što se odražava u socijalnim i školskim situacijama“ (Profaca 2009: 59). Sestra Matiji govori o svojem mladom pacijentu Stjepanu Hećimoviću koji je vrhunski kemičar, no čeka ga skoro smrt zbog tumora na mozgu te mu ona to uskoro mora saopćiti. Ispričala mu je to u namjeri da mu pokaže kako može biti sretan što uopće još ima vremena otkriti tko je uistinu. Pokušala mu je približiti koliko je čudne stvari radio, pisao i govorio kada je bio dijete te pokazati svoju zabrinutost i želju da mu pomogne: „Isuse, ti stvarno živiš u nekom svom balonu. Totalno si zaključao ono kaj se zbivalo prije nego smo se doselili u Zagreb. To je bilo dobro za dijete valjda, uspio si se prešaltati i preživjeti, ali moraš možda polako tamo nazad“ (Novak 2017: 74). Kad ga je sustigla stvarnost da više ovako ne može, kada su snovi postali neizdrživi i nesvjesno je vrebalo iz sjene, Dolenčec se odlučio probuditi i pomoći si. „Stolorow i Atwood tvrde da san predstavlja rušenje potiskivanja pa snažne emocije koje su se nalazile u dinamičkom nesvjesnom – u snu predstavljenom podzemnim materijalom – sada kuljaju na zastrašujući i nekontroliran način“ (Mollon 2006: 59). Više nije mogao postojati u magli snova, izbrisanih sjećanja i boli pa odlazi popričati sa psihologom, kojem objašnjava pomutnju u svome umu kao zvukove i viđenja koja se

„...neprestano pojačavaju. Isprva sam ih na ovaj ili onaj način ignorirao. Ono, možda same od sebe odu. Bilo je kao da živim u kući u kojoj postoje dvoja ili troja vrata kroz koja ne mogu proći jer nemam ključ i ne znam što je iza njih. Mislio sam, možda mi s vremenom te stvari otkriju same od sebe. Ali ništa se ne događa, osim što sam na sebi vidim da izbjegavam neka mjesta, a druga opsesivno posjećujem.... [Sjećanja] Jaka su. Prijete. Sustižu me i nisu dobronamjerna. Upravljaaju mojim ponašanjem, kočte me. Imaju neku istinsku zlobu u sebi“ (Novak 2017: 80).

Slušajući sve to psiholog je zaključio i nagovijestio Dolenčecu da je vrijeme da dopusti sjećanjima da izađu na površinu, stiglo je vrijeme kada im mora prepustiti da ga odvedu u

prošlost kako njegova sadašnjost, a samim time i budućnost, ne bi zauvijek ostali robovi povijesti jednog dječaka. Nakon tog razgovora, Dolenčec se prisjeća priče o kemičaru Hećimoviću i odlučuje posjetiti ga na njegovom predavanju. On isprva to čini kako bi na neki način utješio sam sebe da postoji netko kome je gore nego njemu, no pri susretu s njime i slušajući njegovo predavanje, Dolenčecu iznenada izviru sjećanja, potaknuta upravo Hećimovićevom kratkom lekcijom o kemijskom spoju butandiolu, što u njegovim mislima stvara neočekivane spojeve davno zaboravljenih stvari. „Razdvajanje je jasan prekid normalnih integrirajućih procesa uma, tako da ono što se zna ili osjeća u jednom stanju uma nije poznato u drugom stanju uma. Određeni stupanj razdvajanja uobičajen je u onih koji su pretrpjeli snažnu traumu bilo kao djeca, bilo kao odrasli“ (Mollon 2006: 63). Monumentan je trenutak kada mozak ta snažno razdvojena sjećanja ponovno spoji i ponudi pojedincu da iz njih spozna starog sebe.

5.2. Kako nacrtati učomas

Iduće poglavlje romana, *Kako nacrtati učomas*, kao što će i treće to biti, napisano u ja – formi te ta poglavlja na sveznajuću razinu podižu Dolenčecovi imaginarni prijatelji Hešto i Pujto. Osim uloge Dolenčecove prikrivene ličnosti, Hešto i Pujto imaju i funkciju popunjavanja praznina, odnosno objašnjavaju situacije u kojima Dolenčec nije mogao prisustvovati.

Prve stranice ovoga poglavlja iskorištene su kako bi se opisala usmena predaja o Međimurju i ljudima koji su ga nastanili. Priča se da je Bog upravo za sebe ostavio najljepši dio na svijetu, kraj između dviju rijeka, Drave i Mure, no ipak ga je odlučio pokloniti najmarljivijim ljudima koje je stvorio. Ubrzo su u taj kraj pristigli divljaci sa sjevera koji su se nastanili u međimurskim šumama te su uskoro počeli iskorištavati dobrotu domaćih ljudi koji su ih naučili kako raditi i paliti svijeće. „Međimurci su naučili praviti svijeće od prvih kršćana koji su voštanicama osvjetljavali podzemlje, da duše ne lutaju u mraku“ (Novak 2017: 96). Jednog dana divljaci su napali i ubili domaću djevojku, na što su se seljani pobunili i odlučili zaratiti s divljacima. Mnogo ih je poginulo te je Bog poslao tri svoja anđela koji su im odrubili glave, koje su zatim zakopali u šume za koje neki kažu da je na njih bačeno prokletstvo jer se za maglovitih dana, u noći, pojavljuju bezglava tijela koja nose svijeće – Svečari – koji traže osvetu.

Dolenčecov mladi život bio je obavijen ovakvim narodnim predajama, legendama i pričama koje mu je prepričavala baka te je od malih nogu bio sklon mašti i pričama. Uvijek se skrivajući iza vela riječi, odrasli Dolenčec svoju krinku pretvara u profesiju.

5.2.1. Sjene legenda i zov druge strane

Dolenčecov otac umro je od leukemije kada je on imao šest godina i on to nikako nije mogao prihvatiti te je vjerovao da će se otac vratiti. Iznimno mu je teško bilo prihvatiti istinu da je otac umro pa se tako osjećao kao da živi u predstavi: „Gledao sam kulisu od ljudi i bilo je nečega statičnoga u tom prizoru, nečega vječnoga što je opravdavalo nelagodu koja će me, tada to nisam znao, pratiti cijeloga života. Bila je to slutnja da je sve što vidim lažno“ (Novak 2017: 99). Potpuno neprihvaćanje očeve smrti dodatno su otežavali ljudi oko njega. Svi su se u svojoj patnji obavijali šutnjom, ne objašnjavajući Dolenčecu na jasan način što znači da oca više nema, pa je tako sam mogao samo izmišljati svoje teorije, koje bi zatim smatrao činjenicama i vjerovao da može djelovati kako bi ih promijenio, jer „...ta hrpa mrtvog blijedog mesa, ta lutka s plavičastim podbratkom i rukama prekriženim na truhu ne može biti moj otac“ (Novak 2017: 102).

Dolenčec se sjetio da je jednom prilikom poželio da oca nema kada mu nije htio reći gdje je zakopano navodno blago u šumi te je bio uvjeren da je otac otišao jer je on poželio da nestane. Svoje je vrijeme kratio odlascima baki koja mu je pričala različite priče, među kojima je bila i ona o murskim deklicama, imaginarnim djevojkama koje žive u Muri i svojom ljepotom mame mlade momke u vodu kako bi ih povukle na dno. Utopljenici su mogli biti spašeni samo ako se netko živ zamijeni za njih. Dolenčec je pomislio da su njegova oca zarobile murske deklice i da ga on može spasiti. Kako osim Dejana nije imao mnogo prijatelja, Dolenčec se dogovorio s njime da će zajedno otići potražiti oca u Muru. Stigavši tamo, po noći, dječaci su čekali ne bi li ugledali ikakvu spodobu u vodi, no ništa se nije događalo. Dolenčec je zatim odlučio Dejana pogurnuti u vodu i *zamijeniti ga* za oca. Na svu sreću, Dejanov otac uspio ih je slijediti i zaustaviti. „Sve sam teže s lica skidao bolnu grimasu i nekoliko sam noći zaredom sanjao da nestajem. U snu su ljudi dolazili k nama u kuću, vidjeti dječaka koji nestaje. Jedan po jedan su pokušavali uhvatiti poneki čvrst dio mene, a ja sam im sipio kroz prste“ (Novak 2017: 141).

Gotovo je nezamislivo shvatiti količinu melankolije i boli tako malog dječaka koji govori da želi nestati, što je dokaz da je trauma prožimala svaki njegov djelić. Prepuštao se samoći, sanjarenjima, maštanjima, bez da je itko uvidio da dijete treba jasnu nit vodilju.

„Kad mi je bilo teško, kad mi je bilo neugodno, onako kako bude neugodno djeci pred pogledom nepoznatih ljudi, ili kada bi me preuzela neka tiha i tužna zamišljenost, ja bih otišao duboko u sebe. Iz svijeta u sebe... Otišao bih toliko duboko da više nisam čuo ni vidio što su drugi ljudi vidjeli i čuli, a vidio sam i čuo ono što drugi nisu“ (Novak 2017: 111).

Dolenčec je izgubio jedinoga prijatelja te je u razredu bio omražen i čudan. Tih je dana u njemu rastao sve veći mrak, zatvarao se u sebe i gomilao bolne misli u srcu.

„Ponekad bih dohvatio i neku knjigu s police. Nije me zanimalo o čemu je knjiga nego kakve riječi u njoj pišu i mogu li posegnuti u njih. Volio sam taj novi svijet i sada sam stvari s natpisom, bile to etikete, knjige, trgovine ili cisterne, gledao drukčije, kao da u njihovim nevidljivim džepovima na mene čekaju – objašnjenja, upute, smisao i istina. Znao sam da ću se moći sakriti u te džepove koji su na sve strane visjeli iz stvari, a nekako sam slutio i da ću ih i sam moći puniti obećanjima“ (Novak 2017: 143).

Dolenčec je već odmalena utjehu pronalazio u riječima, a tih je dana samo mogao zamišljati bijeli raj jer je crnilo u njemu sve više raslo:

„Shvatio sam zašto je zemlja blizu moga sela uvijek tako prokleta tamna, gotovo crna. Crna mati zemla. Svaki puta kada padne noć, gust mrak ulazi u zemlju. Ali zemlja ne može u sebe upiti još puno. Bilo je izvjesno da će za neko vrijeme mrak ostati iznad zemlje i da više nikad neće svanuti dan“ (Novak 2017: 135).

Što da dijete željno bezbrižnosti, zaigranosti i prijatelja učini kada ga se drugi klone? U svojoj samoći Dolenčec je posegnuo za nestvarnim svijetom, dozvolio je mašti da ga odvede u mračni svijet. Poželio je prijatelja više no ikad, poželio je razgovor, utjehu, doživljavanje: „Mogao sam ih osjetiti, namirisati. Bio je to mukli miris trulog drveta i lažnog lišća. U mojem je ludom svijetu bilo sasvim moguće da svaki čovjek oko sebe ima bića koja nitko drugi ne vidi, pa se o njima i ne govori“ (Novak 2017: 147). Dolenčec svoj mrak također nije mogao upijati još dugo, čeznuo je za prijateljstvom i tako se u njegovoj mašti pojavilo dvoje stvorova koji su dolazili samo kad bi ih se pozvalo *vum s kmice* – Hešto i Pujto.

„Činjenica da su Hešto i Pujto za Matiju jednako stvarni kao i njegova majka, sestra i baka, upućuje na to da je njegov svijet ontološki utemeljen u laži. Njegova stvarnost

kreirana je kroz laž u koju Matija vjeruje i koja je posljedično za Matiju postala stvarnost. Razlog tome je, prema Nietzscheu, urođena potreba za samoočuvanjem uslijed koje čovjek ne bježi ni od laži ni od istine sve dok ga ta laž i ta istina ne vrijeđaju i ne bole. Matija, prema tome, laže kako bi se spasio od osjećaja krivnje i odgovornosti za ružne i neshvatljive događaje u vlastitom životu. Ovaj će se mehanizam psihološkog samoočuvanja i pronalaska smisla u vlastitoj egzistenciji preokrenuti kada Matija odraste. Naime, baš kako je maleni Matija stvorio svoj svijet laži, a potom tijekom odrastanja posve potisnuo sjećanja na djetinjstvo kako bi mogao živjeti bez boli, tako odrasli Matija osjeti potrebu za istinom u trenutku kada ponovno proživi neshvatljiv gubitak svega do čega mu je stalo: djevojke Dine“ (Matek 2016: 51).

Želeći popuniti tišinu, saznati određene odgovore, Dolenčec zamišlja dva stvora koja bi mu pravila društvo. Njih je gotovo izmislio kako bi patnju svoga malog bića podijelio na više dijelova jer je težina stvarnosti bila nepodnošljiva. Izrazito ružne vanjštine, ovaj dvojac Dolenčecu je isprva bio bijeg od stvarnosti; zajedno bi se zaigrali te su bili pomalo nestašni, no uskoro su postajali sve neposlušniji, međusobno su se svađali, napadali i pravili nered, zbog čega je Dolenčec često bio opomenut pa im je naposljetku zabranio ulaz u kuću. Od toga trenutka Hešto i Pujto započeli su još veći teror nad Dolenčecom. Ubijali bi životinje, gađali ljude kamenjem i prijetili da će ubiti sve Dolenčecove najmilije. On je često dolazio u školu ogreben, blatnjav i izmučen, a dodatno su ga uznemirili kada su mu rekli da njegovoga oca drže Svečari. Svi su počeli primjećivati Dolenčecovo čudno i zastrašujuće ponašanje te su tako njegovu majku preispitali učiteljica i socijalni radnici. Ona je u to vrijeme jedva uspijevala održavati obitelj na okupu financijski te je pokušavala čim više pokazati sinu da je tu za njega.

„U okviru usmjerene prevencije, pokazalo se da istraživanja razvojnih posljedica ranih traumatskih iskustava imaju više praktičnih implikacija, a među najvažnijima je osigurati podršku što brže nakon što je izloženost djeteta traumatskim događajima prepoznata, te razviti sustav senzibilizacije i stjecanja novih znanja za praktičare koji se bave zaštitom djece i mladih, kako bi im dodatne spoznaje o razvojnim posljedicama olakšale intervencije i prema djeci i prema njihovim skrbnicima“ (Profaca 2009: 70).

S obzirom na okolinu u kojoj je Dolenčec odrastao, seoski mentalitet sklon preživljavanju, a ne analiziranju psihičkih teškoća, jasno je da nisu poduzete sve mjere da bi se on na zdrav način nosio sa svojom traumom. I dalje je bio okupiran spačkama koje su Hešto i Pujto izvodili te je jednom u naletu bijesa na njih, svijet i na sebe, Dolenčec ubio susjedova psa. Dani su prolazili, a on je razmišljao samo o tome kako mora otići u šumu spasiti oca, inače će Hešto i Pujto ubiti sve koji su mu dragi. Krenuo je opet, u ledenoj noći, sam, potražiti oca.

„Vikao sam, dozivao ga bezbroj puta, ali ništa se nije dogodilo. Nije bilo jeke i nije bilo odgovora. Tada se naposljetku, nešto u meni pomaklo. Gledao sam u nebo, a zapravo u bezdan, možda tamniji od zemlje. Kada jednom pogledaš u bezdan, nosiš ga u sebi čitavoga života... taj prizor tame i ništavila, mnogo gori od nečega što su mi mogli pokazati, zaživio je u meni, ugnijezdio se negdje u potiljku poput štakora... To nešto, poput štakora, živi u meni još i danas. Teško je reći jesam li u toj tami i ništavilu zaista nešto spoznao. Bolje bi bilo reći da sam se prepustio, priznao, pristao. Spoznajno se nije dogodilo ništa, samo više nisam imao snage za borbu. Prvi sam puta glasno rekao da je otac otišao i da ga nema... Jedan moj dio zauvijek je ostao u toj šumi. Luta, ali nije izgubljen. On ga i dalje traži tamo gdje mu se izgubio trag. Ponekad mi se čini da, iako sam se izvukao, toj tami pripadam. I danas povremeno čujem da me zove taj mračni dio, da se vratim među to drveće, na rahlo tlo od otpalog lišća i grana natopljenih vlagom i truleži“ (Novak 2017: 173).

Dolenčec je te noći priznao da oca više nema, bio je uvjeren da je on tome kriv i da ima silnu moć poželjeti da netko nestane i on će umrijeti. Bila je zora kada je završio u bolnici s upalom pluća i smrznutim nožnim prstima koje su mu amputirali te je morao početi odlaziti na razgovore s dječjom psihologinjom. Zaboljelo ga je kad je shvatio da se više ne može sjetiti lica svoga oca i da mu polako hlapi iz sjećanja, pravio se da je sve dobro, a u njemu je studen rasla iz dana u dan. Nakon toga slijedi nekoliko godina uvjeravanja samog sebe i drugih da je dobro, da ima prijatelje i da je normalan. „Bolje su prolazile moje laži, nego istina. Kad god sam rekao što doista mislim, ljudi su me gledali ili kao da me se boje ili kao da me hoće pljusnuti. Odlučio sam praviti se da je sve u redu“ (Novak 2017: 156).

„Događa se i to, da ljudi zbog nekog traumatičnog događaja koji uzdrma temelje njihova dotadašnjega života dospijevaju u stanje obamrlosti, da u njima nestaje svako zanimanje za sadašnjost i budućnost, te da ostaju trajno duševno zaokupljeni prošlošću“ (Freud 2000: 293). Teret koji je gomilao u svom srcu pojašnjavao si je time da se, budući da je stariji, mora praviti da je dvije osobe, kasnije tri i tako u nedogled. Mišljenje koje je satio u tim mladim danima stvorilo ga je takvim da kad je odrastao više nije znao tko je pravi Matija. Ponekad bi i sam sebe zatekao kako igra uloge koje se traže od njega utapajući se u vrtlogu neistina i boli. Praviti se da si zadovoljan i miran, kad te iz prikrajka gledaju dvije spodobе koje ti govore zle riječi, slamalo je njegovo srce iz dana u dan. Hešto i Pujto mu prijetе: „Kaj si mislijo ka z nami moreš delati kaj očеш? Ka nas moreš hititi vum s hiže? Ve buš vidijo kaj je pekel. Ve buš vidijo kaj je črna mater zemla. Mij bumo ti pokazali... se štere imaš rad bumo ti zeli, a tebe bumo ostavili za kraj. Živijo buš saum f hiži i saki šteri bude dojšo k tebi, i jega bumo zaklali“ (Novak 2017: 151). Živeći u strahu da će njegovi bližnji umrijeti, hlapio je iz dana u dan.

5.3. Kutije za bijes

Kutije za bijes posljednje je poglavlje romana. Radnja tog dijela romana smještena je dvije i pol godine nakon netom ispričanih događaja. Ovdje započinje bavljenje životima i samoubojstvima osam spomenutih likova u proslavu. Na narednim se stranicama sve više pojavljuje kajkavski dijalekt kao vrstan pokazatelj čistih emocija i doslovnog govora likova. U selu se u to doba – početak 1990-ih – govorilo o aktualnim temama gastarbajterstva, Srbima, nove vlasti u Hrvatskoj i tipičnim seoskim temama. Dolenčec je te dvije godine i dalje psihologinji lagao da je u njegovoj glavi sve sasvim normalno kao i u svim dječaćkim glavama u toj dobi, no stvarnost je bila drugačija. Bio je usamljen, nije imao prijatelje te je često crtao i pisao tjeskobne stvari koje bi ostavljao na očevom grobu ili bi zamolio sestru da ih tamo odnese. Jedine *prijatelje*, Hešto i Pujtoa, Dolenčec bi vidio „...negdje u marginama vidnoga polja. Bio sam dovoljno snažan da ih ignoriram, nisam obraćao pažnju na njih i to sam dobro uvježbao“ (Novak 2017: 190). Te dvije spodobne bile su proizvod Dolenčecove mašte te na neki način dionici krivnje koju je osjećao. Poradi tjeskobe u mislima, on je stvorio vlastita čudovišta jer se i sam smatrao takvim. Podsvijest ga je trgala na komadiće koje su Hešto i Pujto dodatno potencirali, a on je morao naučiti kako postojati uz njih.

„Da je svijet pun satova i neizgovorenih riječi, to sam znao i prije, ali sada sam postao svjestan da stvari koje nas okružuju dobivaju svojevrsnu shizofreniju kad ih ne gledamo, one postoje u bezbroj različitih oblika i tek kada se na njih hitnemo pogledom one dobivaju sasvim jasan oblik. Čine to zbog nas jer znaju da inače ne bismo znali živjeti“ (Novak 2017: 183).

Obitelj Dolenčec teško je živjela, a jedini Matijin prijatelj bio je nekoliko godina stariji Franjo Klančec, čiji su roditelji često bili nemarni prema njemu te su ga tukli. Klančec je bio pomalo zaostao, ali je bio izvrstan u igri govorenja riječi obrnutim redoslijedom.

„Išli smo skupa u školu i na misu. On bi pričao, a ja bih šutio i bio u svojim mislima. Kad sam išao s njim, čudno je to, išao sam i sa sobom. Kad sam išao bez njega, kao da je umjesto mene zapravo išao netko drugi. Nisam ga uvijek slušao, ali mi je bilo drago što je pokraj mene“ (Novak 2017: 190).

Dvoje dječaka, svaki od njih na svojevrsan način odbačen od društva, zajedno su provodili vrijeme, naopako okretali riječi i maštali biti dio nogometne ekipe. Često bi se oboje prepustili ozbiljnijim temama otkrivajući tako dubinu boli u svojoj duši. Bili su dva prijatelja koje je

povezivala tragedija odbacivanja nevinosti. Odrasli bi mu govorkali iza leđa, riječi bi se kotrljale u pozadini njegova uma i sanjao je o nestanku. „Pitao sam Franca misli li da s one strane odraza dvojica ovakvih kao što smo mi gledaju nas dvojicu i pitaju se te iste stvari. On je zamišljeno rekao da bi mu bilo draže da ta dvojica gledaju ovu stranu bez njega na njoj“ (Novak 2017: 198).

Jednog su dana tako naopako čitali riječi i Klančec je konačno izgubio jer nije znao preokrenuti riječ butandiol. Riječ koju je Dolenčec zamijetio na odbačenoj naljepnici, a bila je zapravo naziv gnojiva koje se koristilo u selu. Odrasli su u to vrijeme pričali o politici i o gnojivu koje je iz Slovenije dovezao jedan Miška, a od kojega je zemlja bila vrlo plodna. Nitko u to vrijeme nije shvaćao da bi kemikalije u tom gnojivu mogle biti štetne. Dolenčec nije uspio postati dio nogometne ekipe, dok je Klančecu lokalni trener Mladen Horvat obećao da će ga trenirati. I tako su, nakon nekog vremena, započela samoubojstva.

5.3.1. Zagrljaj tame

U ovom poglavlju Dolenčecovi imaginarni prijatelji preuzimaju ulogu oštih tješitelja, uvjeravajući ga da je svaki od umrlih imao vlastite traume. Prvi od umrlih bio je Marijo Brezovec, koji se nekoliko dana prije smrti porječkao s Dolenčecom, te neskoro za njim i Zdravko Tenodi, koji je također sudjelovao u Dolenčecovu zadirkivanju, zbog čega je on pomislio da opet počinje razdoblje kada ima snagu zamrziti nekoga i tako ga ubiti. Klančec je isti dan, kada je Brezovec počinio samoubojstvo, igrajući nogomet, nesretnim slučajem odgrizao vlastiti jezik i završio u bolnici. Kada bi Dolenčec saznao o smrti čovjeka, na scenu su uvijek stupali Hešto i Pujto. Oni bi tada preuzeli ulogu sveznajućega i objasnili mu da su ova dvojica patila od anksioznosti i depresije te da su bili mnogo tužniji no što se to činilo. Njihovu tugu Dolenčec je na svojim crtežima prikazao tako što bi ih nacrtao dok su bili djeca i išli u školu. Nad glavom bi im nacrtao crni oblak i u njemu bicikl. „Zamislio sam da je on oblak vukao sa sobom čitavoga života i da se naposljetku oblak spustio na njega i prekrio ga. Bicikl sam mu stavio unutra da se može voziti tamo gdje je sada“ (Novak 2017: 210).

Dolenčec je u svim žrtvama, uz pomoć svojih imaginarnih prijatelja uspijeva sve više razumjeti tugu u ljudima: „Tau je bilo i jakše od jega i čuda, čuda vekše. Ali je od tauga nej mogo pobegnuti jer je bilo v jemu nutri“ (Novak 2017: 211). Hešto i Pujto govorili su Dolenčecu da nije on kriv za smrti, no on je samo primjećivao količinu mržnje u sebi i vjerovao da ona ima kobne posljedice. S Klančecom je teško razgovarao jer je on imao ozlijeđen jezik

pa opet nigdje nije mogao izbaciti ogromnu tjeskobu. Stoga je pronašao staru kutiju s jastučićem i u nju je vrištao najjače što je mogao. Materijalizacijom svoje boli, Dolenčec je pokušavao riješiti se barem djelića težine koju je osjećao. Njegove je crteže na groblju kupila Terezija Kunčec, treća osoba koja je počinila samoubojstvo, te je tada Dolenčec počeo misliti da umiru i oni koji su mu dragi ili na ikoji način povezani s njime. Četvrta žrtva bio je Mladen Krajčić, također usamljen i tužan poput Terezije. Neko je vrijeme Dolenčec odlazio Zvonku Horvatu, budućoj žrtvi, kako bi zajedno provodili vrijeme. Jednog su dana Dolenčec i Klančec otišli kod trenera Horvata koji je obećao da će ih poučavati nogometu, no Horvat je ubrzo Dolenčeca poslao kući pa je Klančec ostao sam kod njega. I poslije toga Klančec je u više navrata odlazio sam k Horvatu.

U selu je sve više rastao strah od samoubojstava i onoga tko bi mogao biti idući: „Kaj da smo došli z črne kmice. Nej sam si mijslila ka bi v našemo malomo selo bilo dosta mesta za cejli pekel... Pekel zijde i v jenoga človeka“ (Novak 2017: 232). Pakao je uskoro narastao i u Milici Horvat, ženi trenera Horvata, kada je shvatila zašto njezin suprug dovodi Klančeca kod sebe. On ga je naime, silovao te je ona to vidjela i konačno su njene sumnje bile ostvarene, što nije mogla podnijeti pa se ubila. Iduća je žrtva bio Imbra Perčić kojega su pronašli dosta kasnije, no Dolenčecu su njegovu smrt otkrili Hešto i Pujto. On je patio od osjećaja manje vrijednosti te je odlučio okončati tugu koju je nosio u sebi. Nakon što je Klančec postao žrtva silovanja te je teško o tome mogao uopće i govoriti, Dolenčec se trudio pokazati mu da je tu za njega, dok se pakao u selu sve više razbuktavao.

„Paklovi su isprva uljudno kucali na vrata, čekali strpljivo, onako kako su godinama čekali u tami dvorišta ljudi kojima su pripadali. Nakon toga su ulazili silom, pregovaranjem i svađom. A sad su ih ljudi šutke i bez otpora puštali u svoje domove. Otvarali im vrata ne čekajući kucanje, propustili ih među sebe i nosili svuda sa sobom“ (Novak 2017: 249).

Jednom prilikom održavala se seoska fešta te je taj dan Horvat opet odveo Klančeca kod sebe, što je Matija gledao i ništa nije mogao poduzeti. „Ajitam, jakeč em. Omob ilungebop. Itiaj. – čuo sam kako neobično glasno i razgovjetno govori. – Itiaj, Cnarf, itiaj! – viknuo sam za njim“ (Novak 2017: 252).

Taj dječjački glas Dolenčecu će još dugo ostati urezan u srce, a obećanje o bijegu o kojem su maštali kao da će mu ispunjavati čitav život. Bijeg od boli, bijeg od nemoći, bijeg od samog sebe. Odlučio je odvratiti misli od toga te je otišao kod Zvonka Horvata, no nije ni slutio da će ga uskoro i tamo dočekati još jedan horor. Naime, Zvonko se objesio dok je Dolenčec bio s

njim u kući. U njemu je sve više uznapredovala bolest te je žalost u njemu sve više rasla. Na istragu o Zvonkovoju smrti došao je policajac kojega je Dolenčec upoznao u jednoj prijašnjoj zgodi te mu je ispričao čitavu svoju priču. Policajac Stankec brižno je odlučio pomoći dječaku te mu je poklonio policijsku opremu kako bi se ostala djeca konačno htjela igrati s njime. U tom trenutku, kada je Dolenčec konačno uživao u trenucima prijateljstva ostale djece, pa makar i lažnog, došao je i Klančec. No, Dolenčec nikako nije htio u tom rijetkom sretnom trenutku da ga ponovo ražalosti tužna sudbina njegova prijatelja te ga je otjerao.

„Okrenuo sam se i vidio ga kako stoji, potpuno miran. Svjetlo mu je bilo iza leđa i nisam mu vidio lice. Bio je kao oblik izrezan od crnog kartona, kao da mu je jedina svrha bacati sjenu. Iako mi je bio prijatelj, nisam ga tada želio vidjeti. Želio sam da ga još samo tu noć ne bude, da barem malo budem dijelom nečega drugoga. Želio sam to više od svega, možda zato što sam dugo mislio da je takvo što zauvijek izgubljeno... Njegova pojava tamo, pred djecom u zelenim dresovima, predstavljala je sve ono sramotno i prljavo iz moga života, iako ništa od toga nije bio sam Franc. Potpuno mi je čisto i sjećanje na njega, upravo zbog toga toliko bolno“ (Novak 2017: 260).

Nije mogao znati da će to biti posljednji susret s dječakom najnesretnije sudbine, koji je tu večer otišao utopiti se i konačno osjetiti mir koji za života nije imao.

„Kleknuo je na zemlju i, gledajući ravno u mene, s obje ruke grabio i trpao zemlju u usta. Crnu zemlju, zemlju punu mraka, samo rijetki znaju kakva je to bila zemlja. Dok si je natrpao toliko zemlje u usta da se više nije čulo ništa iz njegova grla, ustao je, okrenuo se i otišao u mrak. Okrenuo sam se prema drugima i rekao nešto kao: – No, i kaj bu ve? Zaklo bu se?“ (Novak 2017: 261).

Klančec je vidio zrcalni svijet bez Cnarfa i bio je to dobar svijet u njegovim očima. Dolenčec je u svome rukopisu preuzeo potpunu krivnju za smrt svojega prijatelja Franje – vrhunskog majstora izokretanja riječi. Usmena se predaja o okrutnim Svečarima ovdje izmjenjuje te na vidjelo dolazi istina da su zapravo Svečari bili domoroci ovoga kraja, dok su divljaci sa sjevera napali upravo njih, a ne obrnuto. Preci današnjih međimurskih ljudi bili su zapravo došljaci vični mržnji, kojima je kasnije Bog ipak oprostio za počinjeni zločin nad Svečarima. Ovdje Hešto i Pujto otkrivaju da su oni preostali potomci Svečara, a da je i Dolenčec jedan od njih te ih zato može vidjeti. Dolenčeca su ponovno svi krivili za smrti u selu, a najviše zbog Klančecove smrti.

„Odmaknuo sam od sebe torbu, legao potbuške iza ograde, da me nitko ne vidi s ulice i zario zube u zemlju, u prokletu crnu zemlju. Gutao sam je pohlepno i ljutito, kao Franc večer prije. Treba krenuti prema rijeci. Franc je zasigurno tamo i čeka me. Htio sam ga

zagrliti i s njime potonuti tamo gdje je nama prokletima mjesto, u najdublji mulj. Tamo pripadamo, grobu masnog crnog dna. Da nam koplja od šaša drže stražu, da nam slijepe ribe u tami čuvaju svečani spokoj groba i mrtvački mir, skriveni pod lopočima, čekajući zimu i led. Slučajnost nije mogla biti ta koja nas je dovela tamo“ (Novak 2017: 268).

Ovdje je jasno vidljiva Dolenčecova želja za nestankom, što je jedna od najstrašnijih emocija s kojom se žrtve traume suočavaju. Žrtvama koje su podigle ruku na sebe trauma je zamaglila oči i obuzela svaki dio njihove duše, a pitanje je bi li potpuno obuzela i Dolenčeca da joj nije pobjegao. Ubrzo, Dolenčecova majka odlučuje pokupiti stvari i odseliti u Zagreb sa svojom djecom, jer u svom rodnom kraju oni više nisu bili sigurni. Posljednjim pogledom, prateći iza sebe iz autobusa, Dolenčec se oprostio od Heštoa i Pujtoa, od okrutne prošlosti, od neprijateljskih potomaka divljaka i od same *crne mati zemlje*.

„Kod djece izložene složenom traumatskom iskustvu, tj. dugotrajnom nasilnom i zlostavljajućem ponašanju nalaze se skupine znakova/simptoma koji ukazuju na poteškoće tijekom odrastanja: poteškoće u regulaciji emocija u odnosu na sebe i druge, kronično samodestruktivno ponašanje, promjene u pažnji, koncentraciji i svjesnosti koje vode k disocijativnim smetnjama, promjene u samopoimanju povezane s osjećajem krivnje, srama i dr., promjene u odnosima s drugim osobama i nedostatak povjerenja, somatske smetnje, promjene u sustavu vrijednosti i svjetonazoru praćene bespomoćnošću“ (Sanderson, u: Profaca 2016: 351).

Čitav okvir romana zapravo je povezan upravo s kemijskim elementom butandiolom koji je u selo donesen u gnojivu te je tako kemikalija ušla i u podzemne vode u selu. Ta je kemikalija, naime, uzrokovala promjene raspoloženja, poput depresije i anksioznosti, te je tako otopljen u vodi pospješila već postojeću tugu u žrtvama, koje su, usput rečeno, prije smrti pile vodu. Svoju su crnu zemlju u sebi tako natopili mutnom vodom koja ih je ispratila u smrt.

Epilog romana napisan je u formi telefonskog razgovora između odraslog Dolenčeca i njegove djevojke Dine kojoj je poslao rukopis. Njoj je odlučio otkriti potisnuti dio sebe, a Dina je prilično uvjereno rekla kako je odlučila prošlost ostaviti u prošlosti. No, prilično se nedorečeno ostavlja prostor recipijentima da sami promisle o mogućem ponovnom spajanju starih ljubavi. Na kraju razgovora Dolenčec spominje da ima u planu posjetiti svoj rodni kraj i naposljetku se pita jesu li ga ljudi ondje zaboravili. Na taj način zaokružuje čitavu funkciju memorije, otvarajući samo dva moguća ishoda – ili je njegova pojava zaboravljena ili ipak još negdje živi u mislima tamo gdje mu se zagubio trag. Dolenčecova je trauma oblikovala njegov život i svijet u kojem on ne priznaje njeno postojanje jer u takvom svijetu jednostavno nije mogao postojati. „Zaboravljati sve one koje sam ispratio. I sve već jednom zaboravljene stvari. I nove stvari koje će tek postati zaboravljene, tebe skupa s njima, tebe najviše. Jer, samo je

jedno sigurno – zaboravljeno se vraća samo od sebe. Ne može drukčije“ (Novak 2017: 274).
ajitaM se, neugodno, strašno i nenadano, naposljetku, vratio.

6. ZAKLJUČAK

U romanu *Črna mati zemla* Kristiana Novaka problematika traume i sjećanja jedna je od najizraženijih, s osobitim naglaskom na traumu u djetinjstvu. Ono što je obilježilo život glavnog lika Matije Dolenčeca naziva se složenom traumom te su stanja koja on proživljava usporediva s temama kojima se bavi moderna psihologija. Višestruki traumatski događaji i potisnuta sjećanja bili su temelj za formiranje Dolenčecova ponašanja i identiteta sve do tridesetih godina, kada započinje prijekopotrebno suočavanje s prošlošću. Nošenje s vlastitim traumama, slabijega ili jačega intenziteta, životni je izazov s kojim se pojedinci susreću prije ili kasnije. U čovjekovoj je prirodi težnja za izdizanjem, stalnim usavršavanjem i shvaćanjem da nas bol čini jačima. Sjedajući na bicikl života, nužno je nastaviti putovati, vidjeti sebi slične ljude koji proživljavaju nedaće i diviti se ljepoti koja uspijeva cvjetati nakon toliko boli:

„...gledali smo kako svatko u selu, koliko god se činio običnim, u svojoj samoći i izolaciji slavi svoju neobičnost. Iza tih zidova i ograda, potpuno jednakih fasada i živica, iza svega onoga što je stvoreno mukom samo da se ne bi razlikovalo od susjedovog – postojale su tisuće šarenih slika boli i čežnje koje nitko drugi nije mogao razumjeti i čarobna ali tužna glazba nijema tuđem uhu“ (Novak 2017: 251).

Ono što je toliko dugo stajalo poput tamnog oblaka koji je Dolenčec bio crtao za preminule, konačno je dostiglo i njega, no on je uspio sjesti na svoj bicikl, odvesti se u zemlju prošlosti i suočiti se s istinom. Dolenčec je svoju mrvu djetinjstva odlučio zagrliti i prepustiti se stisku prošlosti, dajući tako odao počast i svim ljudima koji su svoje putovanje završili kada on kao dječak nije mogao u potpunosti razumjeti zašto baš on doživljava pakao. Tada nije shvaćao da on sudbonosno mora nositi svijeću koja je ponekad toliko gorjela da je u njemu izrastao pakao. Dječak Svečar postao je baštinik svih onih u kojima su kolale *globoke vode črne mati zemle*.

7. POPIS LITERATURE

Izvori

Novak, Kristian. 2017. *Črna mati zemla*. Zagreb: Oceanmore.

Literatura

Bonevski, Dimitar; Naumovska, Andromahi. 2018. „Trauma and anxiety disorders throughout lifespan: fear and anxiety from normality to disorder“. *Psychiatria Danubina*, god. 30, br. 6, str. 384-389.

Caruth, Cathy. 1996. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Cordón, Ingrid M.; Pipe, Margaret-Ellen; Sayfan, Liat; Melinder, Annika; S Goodman, Gail. 2004. „Memory for traumatic experiences in early childhood“. *Developmental Review*, god. 24, br. 1, str. 101-132.

Česi, Antonija. 2023. *Črna mati zemla*. Časopis učenika Klasične gimnazije. URL: <https://casopis-mi.org/crna-mati-zemla/> (pristup 19.2.2024.)

Freud, Sigmund. 2000. *Predavanja za uvod u psihoanalizu*. Zagreb: Stari grad.

Freud, Sigmund. 2011. *Uvod u psihoanalizu*. Zagreb: Stari grad.

Herman, Judith. 1992. *Trauma and Recovery*. New York: Basic Books.

Kolar, Mario. 2016. „Koliko različitosti čovjek može podnijeti? Iščekujući najiščekivaniji roman godine – 'Ciganin, ali najljepši' Kristiana Novaka“. *Hrvatska revija*, god. 16, br. 3, str. 44- 45.

Kolar, Mario. 2014. „Zaborav bez kojeg se ne može.“ *Kolo*, god. 24, br. 2, str. 188-193.

Kübler-Ross, Elisabeth; Kessler, David. 2005. *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*. New York: Scribner.

Lokotar, Kruno. 2013. *Kako smo radili Črnu mater zemlu*. Web Archive: Črna mati zemla. URL: <https://web.archive.org/web/20210119052742/http://crnamatizemla.com/crna-mati-zemla-2/urednik-kruno-lokotar-o-romanu/> (pristup 13.2.2024.)

Matek, Ljubica. 2016. „Zašto si mi lagao – laž i trauma u romanu 'Črna mati zemla' Kristiana Novaka“. *Kultura*, god. 150, str. 44-58.

Matijašević, Željka. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb: Sintagma.

Mijatović, Aleksandar. 2009. „Trauma i pitanje reprezentacije: suvremena teorija traume, Sigmund Freud i Walter Benjamin“. *Fluminensia*, god. 21, br. 2, str. 143-162.

Mollon, Phil. 2001. *Freud i sindrom lažnog sjećanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

- Mollon, Phil. 2006. *Nesvjesno*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Novak, Kristian. 2013. *Nikada neću imati potrebu pisati o nečemu što mi nije blisko*. Razgovor vodio Božidar Alajbegović. Moderna vremena. URL: <https://mvinfo.hr/clanak/kristian-novak-nikada-necu-imati-potrebu-pisati-o-necemu-sto-mi-nije-blisko> (pristup 12.2.2024.)
- Novak, Kristian. 2023. Facebook profil. URL: <https://www.facebook.com/share/p/9Wc58mpcHD743mqd/> (pristup 23.3. 2024.)
- Omeragić, Irma; Hasanović, Mevludin. 2018. „EMDR treatment of early trauma activated by present events – a case report“. *Psychiatria Danubina*, god. 30, br. 5, str. 286-290.
- Pregrad, Jasenka. 1996. *Stres, trauma, oporavak: udžbenik programa "Osnove psihosocijalne traume i oporavka"*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Primorac, Strahimir. 2013. *Potruga za izgubljenim sjećanjem*. *Vijenac*, god. 21, br. 512. URL: <https://www.matica.hr/vijenac/512/potruga-za-izgubljenim-sjecanjem-22418/> (pristup: 16. 9. 2023.)
- Profaca, Bruna. 2009. „Traumatski događaji i trauma kod djece i mladih“. *Klinička psihologija* 2, god. 1, br. 2, str. 53-74.
- Profaca, Bruna. 2016. „Traumatizacija djece i mladih“. *Ljetopis socijalnog rada* 2016, god. 23, br. 3, str. 345-361.
- Špiranec, Kristina. 2013. *Priče koje nas proganjaju*. Booksa. URL: <http://booksa.hr/kolumne/kritike/kritika-206-kristian-novak>. (pristup 15.2.2024.)
- Timko, Tatjana. 2018. *Interkulturalna komunikacija u romanima Kristijana Novaka: završni rad*. Repozitorij Akademije za umjetnost i kulturu u Osijeku. URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:691485> (pristup 12.2. 2024.)
- Tolić, Tanja. 2014. *Kristian Novak – Književnik koji je traumu pretvorio u najbolji roman godine*. Najbolje knjige. URL: <https://www.najboljeknjige.com/vijesti/kristian-novak-knjizevnik-koji-je-traumu-pretvorio-u-najbolji-roman-godine> (pristup: 16. 9. 2023.)
- van der Kolk, B. A. 2014. *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. New York: Penguin Group.
- Yates, A. Frances. 2011. *Umijeće pamćenja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Zec, Marijana. 2022. *Implicitno pamćenje traumatskog događaja: završni rad*. Repozitorij Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:936773> (pristup: 21.2.2024.)

8. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

Sažetak

Rad se bavi istraživanjem teme sjećanja i traume u romanu *Črna mati zemla* Kristiana Novaka, s naglaskom na aspekte dječje traume i potisnutih sjećanja. Uz to objašnjavaju se pojmovi imaginarnih prijatelja, mašte i iskrivljene stvarnosti. Kroz analizu ključnih poglavlja romana, istražuje se kako se ti koncepti manifestiraju i utječu na likove i priču. Posebno se naglasak stavlja na analizu mehanizama kojima se protagonist nosio sa svojom traumom u dječjoj i u odrasloj dobi. Rad tako pruža dublji uvid u složenost teme sjećanja i traume te pokazuje manifestaciju ovih koncepata u životima likova.

Ključne riječi: potisnuto sjećanje, trauma, Kristian Novak, roman, *Črna mati zemla*

9. NASLOV I KLJUČNE RIJEČI NA ENGLESKOM JEZIKU

Title: Memory and trauma narratives in the novel *Črna mati zemla* (Dark Mother Earth) by Kristian Novak

Key words: repressed memory, trauma, Kristian Novak, novel, *Črna mati zemla* (*Dark Mother Earth*)